

ETO: 82 (894.511/886.1/2) „17/18“:830(091) „17/18“

Original scientific paper

A MAGYAR ÉS A SZERB PREROMANTIKA KÖLTÉSZETE ÉS A XVIII — XIX. SZÁZADFORDULÓ NÉMET IRODALMI IRÁNYZATAI

Veselinović Šulc Magdolna

SZELI ISTVÁNNAK

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1983. november 16.

A XVIII. századi és a XIX. század eleji európai irodalmi áramlatok térhódítása a magyar és a szerb irodalomban, ha nem is egyazon időszakban, azonos intenzitású volt. Mindkét nemzet irodalmában a történelmi és a társadalmi fejlődés, a politikai és társadalmi viszonyok, valamint a szellemi szükségletek feltételezték — a környezettől és az adottságoktól függően — az európai irodalmi irányzatok befogadásának módját és kialakulásának fokát. E folyamatot a két népnél tarkaság jellemzi, az irodalmi jelenségek egybefonódása, alkalmazkodás azoknak a csoportoknak és íróknak az adottságaihoz, akik részesei voltak az új törekvések átültetésének és továbbfejlesztésének, amelyekben a különböző hatások találkoztak, összeütköztek és egymásba szövődtek.

A magyar, később pedig a szerb irodalom is, befogadja az európai irodalomban a XVIII. század közepétől terjedő szentimentalizmust. A szentimentalizmusnak az új környezetben is főleg kispolgári jellege van, ám új tartalmakkal bővül, s a klasszikus formákkal párhuzamosan alakul. A szentimentalizmus költészetében a kispolgári és népi törekvések a konkrét tematikában is kifejezésre jutnak.

A két nép irodalomtörténete nem zárkózik el azoktól a terminusoktól, amelyeket az összehasonlító irodalomtudomány adott e kor ilyen ellentmondó törekvésekkel teli irányzatainak: a preromantikától¹, továbbá a szovjet szentimentalizmus elnevezéstől², valamint Karel Krejčí meghatározásától, hogy „a klasszicizmus sok irodalomban szoros kapcsolatban áll az illető nép nemzeti reneszánszával“³, s ez elsősorban azoknak a népeknek az irodalmára vonatkozik, amelyeknél a klasszicizmus valamivel később, a felvilágosodás formájában jelentkezik, és magába olvasztja a szentimentalizmust, illetve a preromantika elemeit.

Mindkét nép végigjárta a török uralom tövises útját, amely tartós nyomot hagyott a szellemi életben; a szerbekenél ez erősebben jut kifejezésre,

¹ Paul van Tieghem: *Le préromantisme*, Paris 1924—1930.

² *Boljšaja szovjetszkaja enciklopedija* Tom 38, 23.

³ Karel Krejčí: *Klasszicizmus és szentimentalizmus a keleti és nyugati szlávok irodalmában*, *Filológiai Közlöny* 1963, IX 1—2, 28—51.

mert amíg ők tovább sínylődnék a török iga alatt, a magyarok bekapcsolódtak az új európai áramlatokba, náluk az olasz kultúra hatása is érezhető. Amikor a két nép újra találkozott a Habsburg birodalom keretében, a kulturális kibontakozás érvényesülését újabb nehézségek kísérték, miután a hatóságok nem nézték jóindulattal a Monarchiában élő népek kultúrtörekvéseit, elsősorban az anyanyelvi jogokért vívott harcot.

Már Sötér István is megállapította: a kelet-európai népek irodalmi kialakulásának a problémái úgyszólván egyek, s az egyes irodalmi áramlatok megnyilatkozásai is nagyon hasonlóak, mint ahogy hasonlóak azok a nehézségek és ellentétek is, amelyek az irodalmak útjait meghatározzák⁴. Ez a megállapítás a magyar és a szerb kultúrának a XIX. század első felében való kibontakozására egyformán vonatkozik.

A magyar és a szerb irodalom belső világának a közelségében és ugyanakkor Európával való kongruenciájában, amely a legbeszédesebben tanúskodik az irodalmi tevékenység utánczó-adaptáló-fordító jellegéről és eklektikus természetéről, Szeli István véleménye szerint nem szabad csak a belső erőtlenséget, a szellem felhígítását és önpusztulását látni, hanem inkább a másoktól már meghódított magaslatok megvételeének heroikus lendületét, az „utolérés“ elszánt akarását kell értékelni.⁵

Az irodalomtörténet megállapította, hogy a magyar irodalomban a megújulás az európai klasszicizmus második korszakára támaszkodik, s Besenyeivel kezdődik, aki szakít az elavult barokk műveltséggel és az elnemzetlenítés ellen küzd (1772), s hogy a XVIII. századvégi Magyarországon a felvilágosodás kora a voltaire-i racionalisztikus irodalom (Besenyei, Péczeli), a forradalmi klasszika (Batsányi) és a rokokó (Csokonai) jegyeit viseli. A klasszicizmus mellett erősebben kifejezésre jut a szentimentalizmus (Ányos, Kármán), valamint a szentimentalizmussal átszőtt klasszikus költészet (Batsányi, Csokonai) is.⁶

Részben a barokk jezsuita iskola és az alkalmi költészet hatására létrejött költészet mintájára virágzik a deákos klasszicizmus is, amely a vergiliusi-

⁴ István Sötér: *Phénomènes parallèles de la littérature hongroise et de la littérature russe du XIX siècle*, Actes du III Congrès de A. I. L. C., Gravenhage 1962. 177.

⁵ Szeli István: *A magyar és a szerb felvilágosodás párhuzamos vonásai, Utak egymás felé, Újvidék 1969, 26.*

⁶ A magyar irodalomról szóló adatokhoz a következő könyveket és tanulmányokat használtam: Sötér István: *A magyar romantika*, MTA I, Ok. VI., 1955; — S. I.: *Les problèmes de l'assimilation dans la littérature hongroise du XIXe siècle*, *Littérature Hongroise — Littérature européenne*, Budapest 1964; — S. I.: *Voprosi romantizmusa* (Tezisi), *Acta Litteraria ASH*, Tomas 11 (1—2), 1969; 55—56. S. I.: *A felvilágosodás és a romantika, Eszméi és irodalmi találkozások*, Budapest 1970; — S. I.: *Les prodessus littéraires de la fin du XVIIIe et du début du XIXe siècle*, *Neohelicon* 3—4, Budapest 1974; — Horváth Károly: *A klasszikából a romantikába*, Budapest, 1968; — H. K.: *Die deutsche Literatur und die ungarische Frühromantik*, *Acta Litteraria Akad. Sci. Hung.*, Budapest 1963; — H. K.: *La signification des termes „classicisme“ et „romantisme“ dans les littératures hongroise et ost-européennes*, *Littérature hongroise — Littérature européenne*, 305—327; — Kardos Tibor: *Rapports européens de la littérature hongroise du sentimentalisme*, *Littérature hongroise — Littérature européenne*; — Szauder József: *A romantika útján*, Budapest 1961; — Sz. J.: *A magyar szentimentalizmus problémái*, *ItK* 1963. 405—421; — Tóth Dezső: *Vörösmarty*, Bpest 1957; — Császár Elemér: *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században*, Bpest 1913.

horatiusi hagyományokban és a német költői felújulásban gyökerezik, Klopstockra és követőire hivatkozva. A magyar irodalomban virágzó hellenizmus sokban hozzájárul ahhoz, hogy a magyar klasszicizmus megszabaduljon a barokk elemektől, Kazinczy pedig kijelölte az irányt, amely a sokrétű és modernebb klasszicizmus felé vezet, felvirágoztatva és újabb formákkal gazdagítva e jelenséget: itt találkozik a klasszicizmus a szentimentalizmussal, jóllehet Kazinczy, aki mindenekfelett értékeli Goethét (nálá találta a *Hasanaginicát* és tőle fordította magyarra), nem zárkózik el a preromantika és a szentimentalizmus áramlataitól sem (fordít egyebek közt Ossziánból is).

E kor ellentmondásai jelen vannak mind a magyar, mind a szerb irodalomban: a klasszikus szellem szerb neveltjei (Mušicki, Magarašević, Svetić) népdalokat gyűjtenek, klasszikus írókat idéznek, fordítanak, utánoznak, s a *Letopisi* első tíz évében a legtöbb közlemény a klasszikus irodalomból való, ezek részben fordításban, részben átdolgozásban jelennek meg. A klasszika-nevelés legjelentősebb követője, Mušicki, irodalmi folyóiratot tervez, amely többek között foglalkozna a szláv és a német irodalmi vívmányokkal is, de ezt a tervet a *Letopisi* valósítja meg.

A magyarok egészen a felvilágosodásig nehezen fogadják be a német szellemi vívmányokat, komolyabban csak 1772. után fordulnak feléjük. Jóllehet a németből fordított művek száma egyre nő, még sincs arányban hatásuk jelentőségével. A fordítások és átdolgozások válogatása, mint a szerbeknél is, többnyire a véletlenül múlik, attól függően, hogy a körülmények folytán mely könyv került valamelyik író kezébe.

A nyolcvanas években, a már kifinomult ízlésű írónemzedék felserdülésével (Kazinczy) a kapcsolatok mindjobban mélyülnek, az irodalmi élet a német minták felé fordul, és azok szerint alakul, a vezető szerepet pedig a német kultúrával áthatott írók veszik át. Ettől az időtől kezdve a magyar irodalom mindinkább a német szellemiség jegyét viseli, s a publikációkban (almanachokban, kalendáriumokban, folyóiratokban) egyre jobban felülkerekednek a német törekvések.

Ahogy már tudjuk, a XVIII. század utolsó évtizedeitől eltérően — amelyre a felsoroltakon kívül még a barokk alexandrinusok is jellemzők —, a XIX. század első évtizedének írói antik bukolikát, a vergiliusi bukolika klasszikus versmértékét, a horatiusi episztolát is ápolják, latinul és magyarul egyaránt írnak ódákat. E korszakra a nehéz szonettforma meghódítása is jellemző (Kazinczy, Szemere). A klasszika inkább előkészítő jellegű szakasz a magyar irodalomtörténetben, mint ahogyan majd később a szerbeknél is tapasztaljuk.

Az ókori költők, említsük csak Homéroszt és Vergiliust, megihletik a századforuló költőit, és felébresztik bennük a nemzeti eposz alkotásának a szükségét, mint pl. Csokonait, vagy a szerb Sima Milutinovičot, aki a *Szörbija-kában* (1827) a szerb felkelés (1804) megéneklésével megkísérelte megteremteni a szerb Iliászt. A nagy művészi kibontakozás azonban a romantika jegyében megy végbe, amely szinte észrevétlenül hatol a klasszicizmus és a szentimentalizmus porusaiba.

A magyar klasszicizmus nem veti el a népköltészetet, csak igen szűk térre szorítja, hatásától főképp a magasabb műfajokat óvja.⁷ Mindezek a folyamatok nagy átalakulást hoznak mind a magyar, mind a szerb irodalmi életbe, az első már a XIX. század húszas éveitől lépést tart az európaival, és ennek szintjén áll.

A magyar romantika már kezdettől fogva másmilyen beállítottságú irodalmi mozgalom volt, mint a német — jóllehet a német romantika elméletét kialakító írók, Jean Paul, Schlegel és Tick nagy hatással voltak a magyar romantika kialakulására —, ahogy fejlődött és tért hódított, mindinkább bírálóan kezdett viszonyulni a német romantikához, és a francia irodalom felé irányult, elsősorban Hugo felé. Úgyszólván ő az egyedüli nagy francia romantikus, akit a szerbek is fordítanak, de csak a XIX. század második felétől kezdve.

A szerb irodalom megújulása⁸ a maga sajátosságai mellett sok közös vonást mutat a magyarral. Dositej Obradovićyal kezdődik, amikor Marmontel *Adelaidáját* fordítja szerbre, egyúttal beviszi a szerb irodalomba (amely akkor magában hordja korának minden ellentmondását) a felvilágosodás filozófiáját, és az ész uralmának racionalista-moralista kioktatásán át az európai szentimentalizmusig (Rousseau, Goethe, Young, Gessner, Kotzebue stb.) jut el, amelynek a szerb irodalomban a XVIII. század végétől a XIX. század első évtizedeiig pozitív jelentősége volt. Obradovićnak Rousseauhoz való viszonyulása ismert, de ismert az is, hogy a XIX. század első évtizedeiben sokat fordítják Rousseaut a magyar és a szerb irodalomban egyaránt.

A XVIII. század utolsó évtizedeinek szerb irodalma az új áramlatok mellett még mindig a pásztor környezetű gálans líra jegyét viseli magán, s továbbra is a sikamlós elemeket ápolja (Jovan Avakumović). Ez a jelenség a XIX. század első évtizedeire is jellemző, amikor sok szerb költő ír a klasszicizmus jegyében (Mušicki, Svetić, Pačić). Vuk Karadžić munkássága ellenben, a XIX. század kezdetén arra a mozgalomra támaszkodik, amely az európai, főleg pedig a Herder irányította német irodalomban megveti a nemzeti irodalom alapjait.

A magyar és a szerb irodalmi érdeklődésre vonatkozóan jellemző az is e korra, hogy ugyanazokat az írókat, és többnyire ugyanazokat a műveket fordítják le és dolgozzák át. Richardsont a magyarok és a szerbek is Gellert átdolgozásai alapján ismerik meg, és ezek a XVIII. század utolsó évtizedeitől kezdve mindkét irodalomban megjelennek, a szentimentalizmus Gessner fordításaival és Gellert *Leben der schwädischen Gräfin von G*** (1747—48) című művével kezdődik, amelyet a magyaroknak Torday Sámuel mutatott be *A svétziai grófné G** élete* cím alatt (Kolozsvár 1772). Ezt Gellert műveinek számos fordítása és átdolgozása követi.

⁷ Horváth K.: *A klasszikából a romantikóba*, 42.

⁸ A szerb irodalomról szóló adatokhoz felhasználtam: Dragiša Živković: *Evropski okviri srpske književnosti*, Beograd 1970; — D. Ž.: *Predromanticke i postromanticke crte u srpskom romantizmu*. Kovčević knj. 11, 1973; — Milorad Pavić: *Istorija srpske književnosti, baroknog doba*, Beograd 1970; — Jovan Skerlić: *Istorija nove srpske književnosti III.* izd. Beograd 1953.

A szerbeknél Gessner *Idylliumán* kívül A. Marzović fordít németből Gellert pásztoréneket a *Das Bandból* (1774), *Pastirske igre (Pásztorjáték)* cím alatt (Buda, 1803), de ezt a művet a magyarok *Juhászi játék* címen már 1778-ban ismerték Szlav S. I. (Sándor István) fordítása által.

Marmontel *Bélisairéját* is a XVIII. században ismerik meg, mind a magyar, mind a szerb olvasók, és e mű népszerűvé válik mindkét nép olvasóinál: 1771-ben fordítja magyarra a jansenista Horváth János. A szerbeknél Pavle Julinac mutatja be 1777-ben, *Velizarij* cím alatt, orosz fordítás közvetítésével. Richardson *Pamelájának* hasonló sikere van: Dositej Obradović önéletrajzának (*Život i priključenja . . .*) bevezetőjében megindokolja a szerbre való fordítás szükségességét, magyar nyelven pedig először 1794-ben jelenik meg Harsányi Sámuel imitációjában, valamint 1806-ban Kis János fordításában.

A XIX. század eleji szerb költők, akárcsak a magyarok is, akik a szentimentalizmust túlnyomórészt nem vették át forrásukból, az angol és a francia irodalomból, hanem a német imitációk és átdolgozások közvetítésével, a XVIII—XIX. századforduló német lírájában keresték a mintát, a német érzelmiesség és rokokó képviselői voltak nekik a legközelebbiek. A magyar és a szerb költőknek (Kazinczy, Csokonai, Dayka, Verseggy, Kónyi J., Szűts I., Ráday, Kis J., Kováts F., Ányos stb.; Subotić, V. Živković, J. Pačić, Dj. Maletić, S. Milutinović, V. Radišić, T. Pavlović, P. Demelić, később B. Radičević is), a XVIII. századi német pszeudoklasszikusok, rokokó költők és idillikusok voltak leginkább mintaképei, s a német klasszikusok közül a legnépszerűbb írók, Goethe és Schiller mellett Uhland, Gessner, Kleist, Gleim, Hagedorn, Uz, Mathisson és mások műveit fordítják, illetve költik át a XIX. század első felében, sőt később is, s folyóiratokban és almanachokban jelentetik meg őket.

A XIX. század első évtizedeiben a magyar költők levelezése is tanúskodik arról, mennyire értékelték Mathisson. 1813-ban Kölcsey ezt írja Kazinczynak: „Ó az isteni Matthisson! Ennek stílusával együtt lelket is kellett volna szívni Berzsényinek!”⁹, a saját költészetével kapcsolatban pedig: „Az én dalaim ifjúi dalok; s egyik különbözik a másiktól. Legrégibb verseim Holty és Salis manírjában írtak, kiket még akkor nem is ismertem, Később Mathissonnak színe látszott rajtuk”¹⁰. Valamivel tovább Berzsényi veseiől megállapítja: „Azon művek, melyek szerint Berzsényinek poétai karaktere rajzoltatott, a Mathisson és Horac egyesült stúdiumának szerencsés rezultátumai”.

Bajza levelezése is Mathisson jó ismeretéről tanúskodik.

A XVIII. század utolsó évtizedeiben a német minták felé fordulva olvasák a göttingiai *Musen-Almanachot*, Wieland *Musariumát*, a különféle *Blumeseleket*, mindenekelőtt Ramler *Lyrische Blumesejét* stb. és magukénak vallják szellemüket, egyaránt lelkesülnek eszméikért és méritenek ihletet a felsorolt publikációkban foglaltakból megismerik és közvetítik a Hainbund-, Lessing- stb. csoportok körül kialakult német irányzatokat.

⁹ Kölcsey *Ferenc összes művei* III, 1960. 87. Álmosból írt levél 1813. szept. 15-én.

¹⁰ Uo. 119. Döbrentei Gáborhoz írt levél 1813. nov. 15-én

A szerb romantika a maga módján összetett jelenség. Habár sok közös vonása van a magyar romantikával (elsősorban a minták), s a kialakulására ugyanazon német teoretikusok hatottak, akik hozzájárultak a magyar romantika kialakulásához is (Jean Paul, Schlegel, Tick), útjai más irányban vezetnek, alkalmazkodva saját szükségleteikhez. A szerb romantikában a népköltészet alaptényezői mellett a XVIII. és XIX. század európai irányzatainak különféle irodalmi elemei is megtalálhatók. A szerb irodalomtörténetírásnak az értékeléséről, mely szerint a romantika a szerbeknél mindig az európai, főleg a német romantikus irányzatoknak a „visszhangja“, Dragiša Živković megállapítja, hogy csak feltételesen fogadható el. Részletes elemzéssel ugyanis bebizonyosodik, hogy ez egy átfogó keretmegállapítás, amely sok precíz közlést és meghatározást igényel, s hogy a török hatás miatt az európaiktól elmaradt kezdeti szerb irodalom nem volt képes elsajátítani a német klasszicizmus és romantika magas művészi szinten kialakult formáit, hanem azokat az irodalmi termékeket vette mintául, amelyek tematikailag és kifejezőmódjuk tekintetében hozzáférhetőek voltak a kor szerb írói számára¹¹. Ez a jelenség részben a kor magyar irodalmára is vonatkozik.

Számos magyar költő, s valamivel később a szerb költők is mellőzték a XVIII. századi nagy európai költők bonyolult és nehezen érthető filozofikus-költői szövegeit, s a XVIII. századi német lírában és a XIX. század eleji költőknél találták meg a hozzájuk közel álló, számukra elfogadható és lehetőségeikhez alkalmazható mintákat. A szerbek és részben a magyarok is inkább a kisebb és jelentéktelenebb német költők felé fordultak, mint a nagyok felé. Olvasták és fordították Lessinget, Goethét és Schillert, a szellemiségük eljuttott hozzájuk, ám inkább csodálták őket, mintsem hogy el is sajátították volna tanításukat. A kor számos költője közül nem volt nagy számban az olyan kifinomult és annyira fejlett ízlésű, aki átértette volna egy ilyen vers vagy költemény lényegét, s ha fordították is őket, inkább mint drámaírókat és epikusokat tartották magukhoz közelállóknak.

A XVIII. század végén szívesen olvasták és fordították Wielandot a magyarok és a szerbek egyaránt; egyformán lelkesítette őket Periklész Athénje a politikai és a tudományos élet zsenijeivel meg a művészekkel, az a munkásság, azok az eredmények, melyeket inkább Wieland művei révén ismertek meg, mint eredetiből (Ányos, Kazinczy, Kisfaludy S., Csokonai, a szerbeknél pedig Dj. Maletić *Razgovor Diogena* — Diogénesz beszélgetések). De mindezekfölött legkedveltebb az akkor általános mintakép, Salomon Gessner (1730—1788), a „német Theokritosz“, akit a magyar irodalomban a kevésbé jelentős költő, Kónyi János ismertet őt elbeszélésfordítással (*Abel Kain által lett halála*, 1775). Gessner kultuszát Magyarországon Kazinczy teremti meg tekintélyével és őszinte lelkesedéssel, szoros baráti kapcsolat is fűzi hozzá. Kazinczy közzéteszi *Idylljeit* (*Gessner Idyllum*), később összes műveit (1815). Igazi rajongója azonban Csokonai, aki nem utánozza, hanem az ő mintájára alkot: a gessneri részleteket beépíti eredeti és őszintén átértett költészetébe.

Hogy milyen mértékben volt a Gessner-kultusz divatja a magyar költészetnek, tapasztaljuk a róla írt sorokból a korabeli költők levelezésében.

¹¹ Dragiša Živković: *Predromantičke* ... 68.

1821-ben Bajza írja Toldynak, hogy olvasmányai s a természet bájai arra indítják, hogy első irodalmi kísérleteit az Idylliumok nemében készítse, később pedig: „Ezen Idyll talán utolsó, mely az én tollamból foly. Tudod barátom! Sokszor mondtam neked, hogy az Idyllek írásához csekély kedvem vagyok, és az Idylleket inkább kedvelem, ha más munkái között olvasom, de magam azon dolgozni nem szeretek“¹², másfelől Kölcsey Szemerének írt levelében közli, bár az elején lelkesítette Gessner, „nem szeretne visszamenni“¹³.

A szerbeknél Gligorije Trlajić 1793-ban Bécsben dolgozza át, legtöbbet pedig Miloš Svetić fordítja Gessnert (a *Serbska Letopisi* 1826. és 1827. évfolyamaiban), mégpedig az *Idyllium*ból: *Milont*, *Titirt*, *Menelkát*, *Idast*, *Mikont*, *Myrtit* és *Daphnét*, *Daphnis* és *Khloét*, valamint az *Az éjt (Noć)*, a *Golubica* I. kötetében (1839) pedig *Mikont*; Petar Maticić ugyancsak az *Idyllium*ból fordít a *Serbska Letopisi* hasábjain és a *Narodne Novine Serbské*-ben (1827); Georgije Magaraševićnak pedig (1817 táján) Gessner „a legkedvesebb olvasmánya“¹⁴; olvassa és az eredetiből fordítja, de más nyelven is igyekszik megszerezni műveit, hogy az *Idyllium* dallamát különböző nyelveken összeállíthassa.

Gessner műveinek annyira rajongói a szerbek, hogy még Vuk Karadžić is fordítja (*Serbske Novine* 8. szám, 1817), 1827-ben pedig egy Svetić-fordítást közöl a *Danicában*.

A német irodalomnak ezidőben közvetítő szerepe is volt egyrészt az európai, másrészt a magyar, később pedig a szerb irodalom között; említünk meg néhány jelentősebb művet. A XVIII. század nyolcvanas éveiben a magyarok Kováts Ferenc átköltése révén ismerik meg Milton *Elveszett paradicsomának* (*Paradise lost*, 1667) I. énekét, amit „próbaképpen“ ültetett át Zachariá német fordításából; a szerb olvasóközönség számára ugyanennek a műnek az első és második énekét a *Golubica* 1840. és 1841. évi kötetében közli Jovan Pavlović šabaci esperes. Young *Night-thoughts*-ának forrása a magyaroknál és a szerbeknél is azonos: amit J. A. Ebert prózájában közölt *Klagen oder Nachtgedanken* cím alatt (1752), ezt Kazinczy nem rimes jambusban fordította le (*Az éjszakák*, 1768), mint ahogyan írja: „szorosan az ánglus szerint“, s még a jegyzetekben is az eredeti szöveget idézi, később viszont elárulja, hogy németből fordította.¹⁵ A szerb költészetben néhány évtizeddel később jelenik meg a már említett Jovan Pavlović fordításában, aki a *Golubica* 1839. évi egyik kötetében közölte a *Noćne misli — Noć prva* iz Younga, a *Golubica* 1841. évi első kötetében pedig a *Strašni sud — Pesma prva* című fordítását.

Az idillikus és az anakreoni költészet, amely a reneszánsz óta dívik. ebben a korszakban is él, és mind a szerbeknél, mind a magyaroknál kedvelt irodalmi műfaj.

Az európai irodalmi áramlatokat a magyar és a szerb írók egyazon forrásból veszik át, saját szükségleteikhez és ízlésükhöz alkalmazva őket: a

¹² Bajza József összegyűjtött munkái. Sajtó alá rendezte Badics Ferencz, Bp. 1900., 7.

¹³ Kölcsey F. összes művei III., 287, Szemere Pálhoz írt levele Csekéről 1823. ápr. 11-én.

¹⁴ D. Živković: *Evropski okvir*... 99.

¹⁵ Császár Elemér: *A német költészet hatása*..., 136.

magyaroknál az új irányzatok átvételének folyamata a XVIII. század végén kezdődik, és azoknak az ókori mintaképeknek a rendszeres további ápolásával párhuzamosan folyik, amelyeket már korábban részletesen tanulmányoztak az iskolákban és később, érett író korukban is (Kazinczy, Csokonai, Vörösmarty) akárcsak a szerbeknél, akik a Monarchiában folytatták tanulmányaikat, jól ismerték a klasszikusokat és követték is őket (a „pszeudoklasszikusok“ Lukijan Mušicki, Miloš Svetić, Jovan Pačić, Vukašin Radišić, Jovan Subotić).

Forrásaik elsősorban az akkor nagyon népszerű német almanachok kalendáriumok, továbbá a családnak, elsősorban a női olvasóközönségnek szánt folyóiratok¹⁶, s e minták alapján a magyarok és a szerbek is, nyelvükön hasonlókat szerkesztenek.

A német nyelvű kiadványok mind a magyarokhoz, mind a szerbekhez nagyrészt a bécsi irodalom révén jutottak el, jóllehet a bécsi udvar igyekezett megakadályozni, hogy a német eszmék terjedjenek a Monarchia területén. A magyar publikációk közül megemlíthjük a következőket: *Bécsi Magyar Múzsza, Uránia, Orpheus, Magyar Museum, Magyar Kurír, Felső Magyar Országi Minerva*, a szerbek közül pedig: *Zabavnik, Srbska Pčela, Serbski Narodni List, Srbska Zora, Peštansko-Budimski Skoroteča, Magazin za hudožestvo i Modu, Urania*. E publikációk nagyjából a német irodalom kevésbé jelentős termékeit vették át a német almanachokból, s közölték őket fordításban is, vagy pedig átdolgozásban, illetve utánköltésben, többnyire meg sem említve a szerzőnek, vagy a fordítónak a nevét.

A német publikációk ízlése kiütözik mind a magyar, mind a szerb almanachokon, ez annak is a következménye, hogy gyakran kevésbé eredeti, de szorgalmas irodalmárok is foglalkoztak fordítással, utánköltéssel. Ebből kifolyólag az idegen kultúra átvételének eredménye az eredetiség hiánya, a pszeudoliteráris művek, a mesterkéltés és a sablonok lesznek. A XIX. század első évtizedeiben a magyar és a szerb költők egyaránt kezdenek ezektől megszabadulni: eredeti műveket alkotnak, és mintaképüktől csak bizonyos részleteket, illetve kereteket vesznek át, ügyesen beleszöve saját alkotásaikba. Az említett német, magyar és szerb publikációk jellegzetessége, hogy munkatársaik túlnyomórészt kevésbé tehetséges költők; a tehetségesebb magyar és szerb költőknek is a kisebb jelentőségű német poéták a példaképei.

A közölt irodalmi alkotások nagy része az úgynevezett „Vaterländische Literatur“ zsánerébe tartozik, s a családhoz, főleg a női olvasóhoz szólnak.

A XIX. század első felében a szerbek élénk irodalmi tevékenységet fejtenek ki Pest-Budán, ahol ebben az időben több nemzetiség élt: a magyar mellett német, szerb, horvát, szlovák stb. Pest-Buda központja volt a nemzetek kultúrájának és irodalmának, az egyetemi nyomda pedig kiadványokat adott ki e népek nyelvén¹⁷. A korabeli magyar kiadványok gyakran eljutnak a szer-

¹⁶ *Almanache der Romantik*, herausgegeben von dr. Pissin, Berlin, 1910; — Maria Gräfin Lanckoronska und dr. Artur Rümman: *Geschichte der deutschen Taschenbücher und Almanache* aus der Klassisch-romantischen Zeit, München 1954. és *Die deutschen Museumalmanache und schöngeistigen Taschenbücher des Biedermeier* (1815—1848), Dissertation vorgelegt von Margarete Zuber geb. Martinez aus Locham bei München, 1955.

¹⁷ László Sziklay: *Rôle de Pest-Buda dans la formation des littératures Est-européennes, Littérature hongroise — Littérature eruoépénne*, 327—355; Čurčić Lazar: *A pesti egyetem nyomdája és a szerb könyvnyomtatás, Szomszédság és közösség*, Bp. 1972, 153—166.

bekhez és fordítva, ily módon is figyelemmel kísérhetik a magyarok és a szerbek az európai irodalomban tapasztalható legújabb áramlatokat. A XIX. század húszas-negyvenes éveiben négy ilyen fajta szerb kiadvány jelenik meg: a már említett *Serbski Narodni List*, a *Magazin za Hudožestvo, Književnost i Modu*, a *Peštansko-Budimski Skoroteča* és a *Srbska Pčela*, továbbá a *Letopisi*, amely azonban komolyabb tartalmú szövegeket közöl, mint az almanachok és a kalendáriumok. Ezek a kiadványok, bár naggyobbrészt pánszláv szellemmel voltak átitatva, többek közt technikai tekintetben is hasonlítottak a rokon magyar kiadványokhoz, még a címükben is, mint például a *Peštansko-Budimski Skoroteča (Hölgyfutár)* részben, vagy az *Urania* teljesen.

A magyarok figyelemmel kísérték a szerb kiadványokat, de a szerbek is a magyarokét. Ez abból is kitűnik hogy egyes magyar almanachok információkat közölnek a szerbokról és viszont. Az *Iris* például ismerteti a *Letopisi* tartalmát, amire a *Letopisi* szerkesztője, Georgije Magarešević reagál, tájékoztatja olvasóit Pačić versgyűjteményéről, a *Letopisi* pedig tudomásul veszi Toldynak a Marko Királyfiről írt cikkét, amelyet az *Iris* közölt 1827-ben.

Ami mind a magyar, mind a szerb publikációkra jellemző, az a hazaszereget megnyilvánulása, a népközhöz való ragaszkodás; hasonló sorsuk a múltban és a nép felszabadulásának az eszméje vezetett később a két nép közeledéséhez.

A magyar publikációk a XIX. század első felében, de később is, néha gyakrabban, máskor ritkábban fordításokat, cikkeket, értekezéseket közölnek a szerbek életéről és a szerb népköltészetéről. A közvetítők kezdetben a népköltészet és általában a népi irodalom tanulmányozása iránt érdeklődő német irodalmárok, míg a szerb publikációkban ritkábban találunk valamit mutatóba a magyar irodalom alkotásaiból vagy akár a magyar irodalom ismertetéséből is, habár a szerbek, különösen a magyar területen élők, jól ismerték a magyar kultúrát és irodalmat, minthogy főleg magyar iskolákban és egyetemeken tanultak (J. Muškatirović, A. Vezilić, E. Janković, D. Trlajić, A. Stojković, L. Mušicki, J. Vujić, M. Vidaković, M. Vičković, D. Davidović, Đ. Magarašević, T. Pavlović, S. Milutinović, J. Stejić, J. Hadžić-Svetić, Đ. Maletić, J. Subotić, N. Grujić, V. Živković), s időnként vagy állandóan Pesten, illetve Budán éltek, itt adták ki publikációikat, azt a néhányat kivéve, amely Bécsben jelent meg.

Emellett Szerbiában sem volt kicsi azoknak az iskolázott egyéneknek a száma, akik ismerték a magyar kultúrát és irodalmat, részben a Bécsben megjelent publikációk által, részben a Vajdaságból jött értelmiségiek közvetítésével.

A XIX. század első feléből való szerb almanachok, kalendáriumok és folyóiratok nagyrészt az ókori irodalom, illetve a korabeli német és szláv írók műveinek fordítását közölték; a szláv, főleg délszláv, pontosabban a szerb problémákat taglalták. Az írásokban a mindinkább szárnyra kapó pánszlávizmus kerekedik felül. A ritkábban felbukkanó magyar témák közül Jovan Subotić írását emeljük ki, amely a magyar esztétika problémáival foglalkozik.

Annak a ténynek a hátterét, hogy az érdeklődés nem mindig kölcsönös, a kor politikai helyzetében kell keresnünk, amikor is a magyar reakciós vezető

körök a magyarosítás irányában nyomást gyakoroltak a nemmagyar lakosságra. De amint enyhült a politikai feszültség, az irodalmárok őszinte rokonszenvvel közeledtek egymáshoz, igyekezve közel hozni az egy országban és egy területen, hasonló körülmények között élő és fejlődő két népnek a kultúráját.

A szerb publikációk lényegében a hatvanas évek folyamán kezdenek behatóbban foglalkozni a magyar alkotásokkal, amikor is a szerb költők és írók egyre inkább a magyarok felé fordulnak, és keresik a velük való kapcsolatokat, bár ebben a korszakban is tapasztalhatók időről-időre eltávolodások¹⁸, az irodalmi kapcsolatok azonban mind jobban mélyülnek.

REZIME

Magdalena Veselinović Šulc

Poezija mađarske i srpske predromantike i pravci u nemačkoj književnosti krajem XVIII i početkom XIX veka

Evropska strujanja u književnosti, dominantna tokom XVIII i prvih decenija XIX veka, nadirala su u mađarsku i srpsku književnost jednakim intenzitetom, a istorijsko-društveni razvoj, političke i društvene prilike, kao i duhovne potrebe, uslovljavali su, već prema sredini i prilikama, način i stepen formiranja procesa njihovog prihvatanja i kod Mađara i kod Srba, a protivurečnosti vremena jasno se ispoljavaju i kod jednih i kod drugih.

Mađari se nemačkim duhovnim tekovinama ozbiljnije obraćaju tek od 1772. godine, a kod Srba, pored novih strujanja, poslednje decenije XVIII veka još uvek nose obeležje galantne lirike „graždanskih poeta“ u pastoralnom ambijentu, zadržavajući ponekad i frivolne elemente.

S početka XIX veka i srpski i mađarski pesnici sentimentalizam ne preuzimaju sa izvora — Engleske i Francuske, nego većim delom preko nemačkih imitacija i prerada i traže svoje uzore u nemačkoj lirici XVIII i prvih decenijama XIX veka, podražavaju pseudoklasičare i idiličare XVIII veka, a najbliži su im predstavnici nemačke osećajnosti. Pored Getea i Šilera najomiljeniji pesnici su im Uland, Gesner, Kleist, Hagedorn, Uz i Matison, ali i manji pesnici i pisci, usvajaju duh tadašnjih almanaha (Vilandov Muzarium i dr.) i raznih „Blumelese“-a, i ovi, nastali pod uticajem francuskih, u kojima je negovana tzv. „poésies fugitives“, bili su im glavni izvori.

RESUMÉ

Madeleine Veselinović Šulc

Les relations de la poésie hongroise et serbe vis — vis quelques tendances littéraires allemandes

Les courants littéraires dominants en Europe au XVIII-ème et au commencement du XIX-ème siècle entrèrent également, d'une intensité pareille, dans la littérature hongroise et serbe. Le développement historique et sociale, les conditions politiques et sociales, même les besoins spirituels ont conditionné, selon le milieu et les circonstances, le façon et le degré du formation du processus de l'acceptation chez les Hongrois et les Serbes, aussi les contradictions du temps qui se reflétèrent nettement du même manière.

¹⁸ Božidar Kovaček: *Mađarska književnost u srpskim književnim časopisima omladinskog doba, Ujedinjena omladina srpska — Zbornik radova*, Novi Sad 1968, 233—240 és Endre Arató: *Omladina srpska i mađarsko javno mnjenje* Uo. 337—354.

Ce n'est que depuis le 1772. que les Hongrois s'adressent avec gravité aux acquisitions spirituelles des Allemandes, pendant que chez les Serbes, à côté des courants nouveaux, le fin du XVIII-ème siècle porte la marque du lyrique galant des poètes bourgeoises dans l'ambiance pastoral, gardant parfois les éléments frivoles.

Au commencement du XIX-ème siècle les poètes hongrois et serbes n'acceptent le sentimentalisme directement de sa source anglaise et française, mais par les imitations et réfections allemandes et cherchent les modèles dans la poésie allemande de la fin du XVII-ème et de commencement du XIX-ème siècle, en imitant les pseudoclassiques et les pètes idylliques du XVIII-ème siècle. A côté du Goethe et Schiller ils aiment les poètes Uhland, Gessner, Kleist, Hagedorn, Uz et Mathisson, mais ils estiment aussi les poètes mineurs, en acceptant l'esprit des almanachs contemporains, leur sources principales, qui naquirent sous l'influence des publications françaises en cultivant les „poésies fugitives“.

